

.....

255.487

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

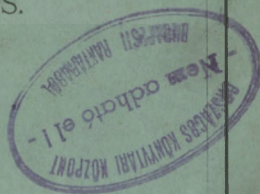
VÁZLATOK

MAGYARORSZÁG

MŰVELTSÉGI ÁLLAPOTAIRÓL.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

Muzeumi könyvtár Veszprém

762/ez

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1877.

Ára 60 kr.

S. IV. 70

V Á Z L A T O K

MAGYARORSZÁG

MŰVELTSÉGI ÁLLAPOTAIRÓL.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

Muzeumi könyvtár Veszprém

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1877.

K O T A L I S A V

M A G Y A R O R S Z Á G

N O T A T O R A L I A I N S T I T U T I O

O S Z K

Országos Széchényi Könyvtár

255487

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
N	Növedéknapló
1953 év	3120 sz.

Hunfalvy Pál, nagyérdemű tudósunk, szerkesztése alatt, imént indult meg német nyelven egy irodalmi folyóirat, melynek czíme »*Literarische Berichte aus Ungarn.*« Feladata hazánk irodalmi és művészeti tevékenységét a külföldön megismertetni. A jelen sorok írója felhivatott, hogy ezen folyóirat számára rövid, vázlatos képben állítsa elő a szellemi műveltség jelen állását hazánkban, különös tekintettel azon eredményekre, melyeket e téren az alkotmány visszaállítása óta felmutathatunk.

E dolgozat, melyhez az anyagot és adatokat részint a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztereknek az országgyűléshez intézett jelentései, továbbá az egyes intézetek és társulatok évkönyvei, részint ezek főnökeinek szíves közleményei nyújtották, a »*Literarische Berichte*« első füzetében napvilágot látott.

De többen azon véleményben voltak, hogy ily összeállítás, habár természetszerűen csak a fővonásokat emelhetette ki, és, a külföld számára lévén írva, nálunk általánosan ismert részleteket is tartalmaz, a magyar közönségre nézve sem lesz érdeknélküli.

Ennyit szükségesnek láttam, a jelen igénytelen dolgozat közrebocsátásának magyarázatául, előre-bocsátani.

A magyar nemzet önérzettel tekinthet vissza multjára. Nem a vitézség és fegyverszerencse tényeiben, hódítások- és diadalokban kell arra jogcímet keresnie; feltalálja azt azon állásban, melyet a művelt népek sorában elfoglalt, és azon nagy szolgálatokban, melyeket az európai civilizációnak tön.

E tekintetben, az önfentartás ösztöne által is vezettette, helyes érzékkel ismerte fel mindenkor, vagy legalább válságos pillanatokban, valódi érdekeit. Alig egy századdal mai hazájában való megtelepedése után, áthatva a kereszténység befogadásának szükségességétől, visszautasítá a keleti egyház közeledését, és a nyugati egyházhoz csatlakozván, az olasz és német befolyásnak nyitotta meg országát, mely itt évszázadokon át uralkodó volt, míg a szláv és görög összeköttetések soha sem tudtak tartós kapcsolatokat hozni létre, és se állami se műveltségi fejlődésünkben nem hagytak mélyebb nyomokat.

Sőt midőn a XIII. század második felében a meggyengült német birodalom a hatalmas cseh király által komolyan fenyegetve volt, és a szláv elem túlsúlyra jutásának veszélye másodízben előtérbe lépett: a magyar nemzet hárította el azt; Habsburg Rudolfal szövetkezve, a marchfeldi csatamezőn (1278. augusztus 26-án) részére biztosította a győzedelmet, és ezáltal lehetővé tette a birodalom új megszilárdulását. A XIV. században és a kö-

vetkezőnek első felében olasz és német uralkodókat emelt trónjára. A mohácsi gyásznapi után pedig a nyugattal való szorosabb kapcsolatban kereste a belső felbomlás elhárítására és a külelenség leküzdésére az eszközöket. Mikép küzdött ezen ellenség, az ozmán ellen, mikép ontotta harmadfél évszázadon át vérét, és látta pusztulni hazáját, mikép szolgált védbástyául a nyugatnak: általánosan ismeretes. És Michélet joggal tehetette fel azt a kérdést: »Quand donc paierons-nous notre dette a ce peuple beni, sauveur de l'Occident ?«

Harczolja így létéért, más küzdelmet is kellett folytatnia: állami önállósága- és alkotmányos intézményeiért. És míg körülle mindenütt a fejedelmi absolutismus emelkedett uralomra, maga megőrizve ősi alkotmányát: ezzel talán nem csekélyebb hatással volt a vele egy uralkodó alatt álló népek jövőjére, mint a fennebb érintett tények által az európai egyensúly és a mostani államrendszer megszilárdulására.

De míg ekként fegyverével és politikájával a nyugat-európai civilizációnak szolgált, maga is annak magaslatára tudott emelkedni.

Európa egyik népe sem hódolt meg oly könnyen a kereszténységnek mint a magyar, egyik nép sem ment át oly rövid idő alatt azon kulturális processuson, melyet amaz magával hozott. 973-ban jelennek meg az első térítők Magyarországon, és egy félszázaddal utóbb már *keresztény* állam az minden ízében. Az egyház ép oly virágzó kifejlődést nyer, dús intézményeivel és fényes dómjaival, nagyszámú kolostoraival és iskoláival, ép úgy benépesíti az országot, mint Német- és Franciaországban.

A mongolok dúlása és a trónvillongások mély sebeket ütnek ugyan; de gyorsan orvosolja azokat az Anjouk dicső uralkodása (1308—1382), mely Magyarországot

közép Európa leghatalmasabb és legműveltebb államai sorába emelte. Igaz, e fény elhomályosul csakhamar. De megújúl egy század múlva még vakítóbban, egy születésére nézve is magyar uralkodó által. Hunyady Mátyás (1458—1490.), ki annyiszor diadalmaskodott a törökök felett, meghódította Csehországot, megalázta a német császárt, és éveken át Bécsben bírta székhelyét: Magyarországot a cultur-államok élére emelte. Olaszországon kívül nálunk honosult meg legelsőben a renaissance; irodalmi és művészeti virágzása itt volt a legpompásabb. A budai udvar mesés fénye, tudósainak és művészeinek hírneve, könyvtárainak gazdagsága által, a Mediciekével is versenyzett. Tudós főpapok és tudománypártoló főurak pedig az ország minden részeiben utat nyitottak a műveltség sugárainak.

Halála után sírba szállott az ország politikai nagysága, de ez nem temette el magával a művelődési vívmányokat. Idegen tudósok Balbi és Calcagnini, Ziegler és Grynacus még mindig szívesen telepednek meg hazánkban. Beroald és Camers a magyar főpapok és főurak között bőven találunk maecénásokat, kiknek munkáikat ajánlhatják; Bembo és Erasmus Roterdamus férfiakat, kiket benső barátságukra érdemesítsenek.

Sőt a mohácsi catastrofa után (1526), a török hódítás, a polgárháborúk és vallási küzdelmek borús napjaiban, a nemzeti művelődés terén nem hanyatlásnak, hanem emelkedésnek vagyunk tanúi. A nemzeti test minden tagjait fokozott élettevékenységben látjuk. Kath. főpapok a vallási szakadás és elszegényedésök által megingatott állásukat szellemi felsőségek által szilárdítják meg. Oláh és Draskovics, Verancsics és Pázmány koruk legkiválóbb férfiai között foglalnak helyet, és bírták Európa tiszteletét. Az új tanok terjesztői a német főiskolák tudományosságát is magokkal hozták, és a reformátorok példájára kiváló tényezőként használják fel a sajtót. Erdély fejedelmei-

nek sorában: Báthory István, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György a tudomány bőkezű pártfogói. A főurak birtokaikon és a városok falaik között versenyezve állítanak iskolákat, és küldik ezek tehetséges növendékeit magasabb kiképzetés végett külföldre.

A külföldi sajtók sűrűn nyomatják magyarországi íróknak munkáit. És Magyarországon, hol a Mátyás alatt (1473.) létesült nyomda rövid fennállás után elenyészett, a XVI. és XVII. században 29 helyen működött a sajtó.

Az iskolák és a tudomány nyelve nálunk is a *latin*. De az általános emelkedés visszahat a nemzeti nyelvre is. 1531-ben Krakkóban kerül ki sajtó alól az első magyar nyomtatvány. Öt év múlva Bécsben az új testamentom magyar fordítása lát napvilágot; 1539-ben pedig Magyarországon Új-Szigeten az első magyar grammatika. A XVII. század végéig 1700 magyar nyomtatványt ismerünk, míg a magyarországi írók latin és német kiadványai közel tizszeresen annyira mennek.

A XVIII. század elején feltűnő hanyatlás áll be. Nem vagyunk képesek lépést tartani a nyugaton nagy arányokban mutatkozó haladással. Nem sülyedtünk ugyan, de hátramaradtunk. És midőn mindenütt, főleg pedig Német-, Francia- és Angolországban, egy új korszak nyílik meg a szellemi élet minden tércin: mi úgy szólván a középkor életét folytatjuk.

Számos okok közreműködésének eredménye ez. Az országnak mintegy harmadrésze, a fővárossal együtt, másfél századon át török rabságban sínlődött; és midőn felszabadúlt, majdnem vadon gyanánt, gyéren népesítve, a keresztény cultura intézményei nélkül, csatoltatott vissza az országhoz, melynek többi részei is sokat szenvedtek a folytonos háborúk alatt. És az ekként elpusztult országrészeket, idegen és a művelődésben messze elmaradt szláv elemekkel — a török tartományok lakóival —

kellett benépesíteni, a melyek már nem valának képesek a nemzettel, melynek helyén megtelepedtek, azonosúlni, sőt — bár akkor még szunnyadó — centrifugalis irányzatokat hoztak magokkal. Továbbá míg más államokban a művelődési mozgalmak az udvaroktól szoktak volt kiindulni; nálunk hosszú időn át innen inkább akadályokra mint pártolásra találtak. Végre újabb időkben, hazánknak nemzetgazdasági kizsákmányoltatása Ausztria által, és ennek folytán az ipar és kereskedelem teljes pangása: kártékonyan hatott vissza úgy a közjólétre, mind az attól elválaszthatatlan műveltségi állapotokra.

Mindazáltal e század második negyedétől kezdve, a nemzet, bár magára hagyatva, nagy erőfeszítéssel igyekezett a mulasztásokat pótolni. A politikai és társadalmi, a nemzetgazdasági és közművelődési téren élénk mozgalom indult meg, melyet az 1848/9-iki szabadságharcz leveretése után beállott reactió sem volt képes elfojtani.

De az egyesek hazafias áldozatkészsége és a magántársulatok tevékenysége nem képesítheti a nemzeteket arra, hogy a mai kor fokozott igényeit kielégítsék. Ezt csak a politikai szabadság, az önrendelkezési jog és az önálló állami élet teszi lehetővé. Talán sehol oly szembetűnően nem bizonyult be ez mint Magyarországon, mely 1867. óta, egy rövid évtized alatt, a kultúrai élet minden térein nagy eredményeket mutathat fel.

Ezt fel fogja tüntetni a jelen vázlat, mely képét kívánja adni a közoktatás állásának, a tudományos társulatok tevékenységének, az irodalmi és művészeti állapotoknak.*)

*) Megjegyezem, hogy a szorosán vett Magyarországról és Erdélyről szövegek; Horvátországot pedig ismertetésembe nem vonom be.

I.

Magyarországon a *tanügy* legújabb időkig az egyházak kezeibe volt letéve. Az egyetemtől a népiskoláig felekezeti jellemmel bírtak a tanodák. Az országos kiadások között a közoktatási rovat nem fordult elő. Résztint a külön alapítványok és az eltörölt jezsuita-rend vagyonából létesült tanulmányi alap, résztint az egyházak és községek szolgáltatták a *költségeket*.

Úgy a kath. egyház mint a prot. felekezetek egyaránt nagy áldozatkészséggel töltötték be kulturai missiójukat.

Maga a fővárosban fennálló *egyetem* is főpapi bőkezűségnek köszöni eredetét. Pázmány Péter primás (1635) 100,000 forinttal vetette meg alapját. Ekkor csak hittani és bölcsészeti kara volt, a melyekhez (1667) utódainak alapítványaiból a jogi csatoltatott. Az orvosi karral Mária Terézia egészítette ki, egy elpusztult egyházi javadalmat adományozva a költségek fedezésére. Az ekként teljessé lett egyetem Nagyszombatból 1777. Budára, hét évvel utóbb Pestre helyeztetett át. Itt a hallgatók száma folytonosan szaporodott 1851-ben csak 695 volt, 1863-ban 1394, ezóta az osztrák-magyar birodalom egyetemei között a bécsi után az első helyet foglalja el. De csak ezen év után emelkedik az európai nagy főiskolák színvonalára. 1867—1875 között 17 új rendes tanszék állíttatott fel, közép-tanodai tanárképezde szerveztetett, új vizsgálati és szigorlati

rend lett életbe léptetve. Míg 1867-ben a tanártestület létszáma csak 91; 1876-ban már 151 volt, 2862 egyetemi hallgatóval. Míg 1867-ben az intézet összes költségei 255.410 forintra mentek, az 1877-ik évi költségvetésben az egyetem dotációja 434,439 forint.

Ki kell még emelnünk, hogy 1867-ben az egyetem, épületeit tekintve csaknem azon állapotban stagnált, melyben a század elején volt. Ezen bajon segitendő, a kormány a főépületet szárnyakkal nagyobbította. Külön álló telken új *vegytani intézetet* emelt (1871), mely czélszerűsége nézve és a tudományos igények tekintetében bármely külföldi hasonló intézettel kiállja a versenyt; sőt az Európaszerte alakult intézetek (Birmingham, Aachen, Strassburg, Moszkva sat.) mintául fogadták el. Tanterme 300 ülőhelylyel bir. Az építés 264,066 frtba, a felszerelés 108,013 frtba került. Majdnem ugyanazon mérvekben és nem kevésbbé czélszerűen épült az új *élettani intézet* 395,381 forint költséggel. A páratlanul fényes egyetemi könyvtár építési és felszerelési költségei 700,000 forintra rúgtak. Nyolcz év alatt (1868—75) az egyetemi építkezésekre és felszerelésekre fordított összeg *három millió* és 24,277 forintot tesz.

Ez időszerint épülőfélben van egy *sebészti kóroda* és *boncztani intézet*, míg később az orvosi tudománynak részint alapját részint segédeszközeit képező tudományágak befogadására több intézet fog egy nagyobbyszerű orvoskari telepen felállíttatni.

Öt év előtt (1872) egy második egyetem is létesíttetett *Kolozsvárt*, hol 1775 óta orvos-sebészeti tanintézet állott fenn. Ezen egyetem szervezetére nézve csak annyiban különbözik a budapestitől, hogy a hittudományi kart nélkülözi. Az 1876/7-iki tanév első felében a tanárok száma 43 volt, a hallgatóké 375.

Polytechnikum csak egy létezik az országban: az 1844-

ben alapított ipariskolából kifejlődött, 1869-ben Budáról Pestre áthelyezett *József-műegyetem*, vegyészeti, mérnöki, építészeti és gépész-mérnöki karokkal. Ezen intézetnek 1867-ben 17 tanára volt 250 tanulóval. Az 1876 $\frac{1}{2}$ -iki tanév első felében 40 tanár körül 709 tanuló csoportosult. Kiadásai 1877-ben 190,000 forintot tesznek.

Hazánkban az egyetemekhez csatlakoznak az u. n. *jogakademiák*, oly intézetek, melyeknek tanulói a korábbi időkben három évi tanfolyamban a jogi ismeretek minimumát elsajátítva, a bírói és ügyvédi vizsgákra bocsáttattak. Ma ezeknél is magasabb igények emelkedtek érvényre. Jogi karokká, négy évfolyammal szerveztettek, és egymás után bölcsészeti karok csatoltatnak hozzájuk, a mi Pozsonyban és Nagyszombaton már tetteleg fogantatott. Ezeken kívül van még három más királyi jogakadémia: Kassán, Nagyváradon és Győrött; továbbá egy érseki Egerben, egy püspöki Pécsen és öt protestáns jogakadémia. Az 1874 $\frac{1}{3}$ -iki tanévben ezen 12 tanintézetnek volt 105 tanára és 1418 tanulója.

A *hittani intézetek*, 1875-iki állapotáról a következő adatokat bírjuk. Létezett:

24 kath. intézet 133 tanárral és 766 tanulóval*)

12 prot. » 98 » 442 »

1 unit. » 6 » 23 »

3 görögkeleti » 16 » 243 »

Áttérve a középtanodákra, a *gymnáziumokról* is áll az, mit fennebb általánosan megjegyeztünk, hogy alapításuknál és a tanerőknél fogva felekezeti jelemmel bírtak. Ezekben korábban sem volt hiány. 1863-ban a magyar korona területén 126

*) A szerzetesrendek hittani intézeteiről nem bírnak statisztikai kimutatásokkal.

gymnasium találtatott, míg az osztrák birodalom többi országaiban együttvéve csak 118. Az 1874/5-iki tanévben Magyarországon és Erdélyben 145 gymnasium létezett; ezek közül 36-ban szerzetesek tanítottak, 53-at a protestáns felekezetek tartottak fenn.

A reáltanodák ellenben, a melyek 1850-óta honosultak meg, mint újabb alkotások, részint állami, részint városi intézetek. Ezeknek száma most 35-re megy. Budapest főváros négyet tart fenn.

Az összes középtanodáknak a mondott esztendőben 1768 tanáruk és 27,144 tanulójuk volt.

A középtanodai tanárképzés a közoktatási kormány gondoskodásának egyik főtárgyát képezi. Két tanárképezde létezik: a budapesti és a kolozsvári egyetemek mellett; az előbbinek költségei 34,000 az utóbbié 15,000 forintra rúgnak; ezen két összegből 14,800 forint az ösztöndíjakra esik. E mellett felsőbb és középtanodai tanárjelöltek utazási ösztöndíjaikra évenként 20,000 forint vétetik fel a költségvetésbe.

Az 1867-iki felelős kormány közoktatási minisztere, a nagynevű b. *Eötvös József*, bár figyelmét a közoktatás és közművelődés minden tényezőire kiterjeszté, legtöbbit a *népnevelés* érdekében tett. Az ő műve az 1868-ik évi XXXVIII. törvény-czikk, mely hazánkban először szabályozta törvény útján a népnevelés ügyét. Ezt nem vette ugyan ki a felekezetek kezeiből, de a mennyiben ezek a törvény igényeinek meg nem felelnek, felekezeti jellemet nélkülöző állami vagyis községi iskolák felállításáról rendelkezett. Az iskolakötelezettséget mindkét nemű gyermekekre a 6-ik esztendőtol a 12-ig állapította meg; 15-ik évökig az ismétlő vasárnapi iskolák látogatására kötelezván őket. Az országot 42 tankerületre osztva, ugyanannyi tanfelügyelőre bízta a törvény életbeléptetését.

Ezen törvény, mely paedagogiai és didaktikai tekintetben egészen a kor színvonalán áll, élénk mozgalmat idézett elő a népnevelés körül. A felekezetek, áldozatokat nem kímélve, iparkodtak a törvény által megszabott kötelességeknek megfelelni, minélfogva a községi iskolák felállítása csak kivételesen vált szükségessé. Néhány év alatt nagy eredmények mutathatók fel. Ezt a következő számok világosan kitüntetik.

Magyarországban- és Erdélyben 11,743 községben

1865-ben volt 13,245 iskola*)

1874-ben » 15,387 »

Eszerint minden községre 1.3, minden 3.08 □ mtfdre és 874 lakosra egy iskola esik; míg az osztrák örökös tartományokban átlag 2.69 □ mrtfre és 1.382 lakosra esik egy iskola.

A tanköteles gyermekeknek száma:

$$\begin{array}{rcl} 6-12 \text{ év között} & 1,543,009 & \\ 13-15 \text{ »} & \text{»} & 596,198 \\ \hline & & 2,139,207 \end{array}$$

Ezek közül 1874-ben tényleg iskolába jártak:

$$\begin{array}{rcl} 6-12 \text{ évesek} & 1,195,687 & \\ 13-15 \text{ »} & \text{»} & 281,309 \\ \hline & & 1,497,144 \end{array}$$

tehát a tanköteleseknek 69.98%-a. Bár ezen arány elég szomorú, de vigasztalásúl szolgál, hogy 1869-ben a tanköteleseknek csak 47.85%-a járt iskolába, és így rövid öt év alatt 20.10%-al javult a helyzet. És habár a szerencsés Svájcra csak szégyenkezve tekinthetünk, más országokban sem kedvezőbbek az állapotok mint nálunk; mert hisz az osztrák örökös tartományokban 1875-ben, a tanköteleseknek csak 68.67%-a járt iskolába.

A tanítók száma is évről évre jelentékenyen emelkedik.

*) Ezen számból csak 1556 községi vagy felekezeti-nélküli.

1869-ben volt 17,769

1874-ben » 19,610

Egy tanítóra átlag 60.9 tanuló esik, míg az osztrák örökös tartományokban 68.

Az iskoláknak alapvagyonai:

ingatlanokban	7.474,116 frt
tőkékben	2.308,197 frt
Összesen . .	9.782,303 frt

Az iskolákra 1874-ben fordítottak:

a községek	2,961,155 frt
a felekezetek	2,012,281 »
az állam	591,945 »
kegyurak sat.	520,351 »

A tanítók fizetésére 6.256,244 forint fordítottatott, esik tehát egy tanítóra 319 frt, a mi természetesen nem tekinthető elegendőnek; az osztrák örökös tartományokban, egy tanítónak évi fizetése átlag 467 forint.

A népoktatásnak a tanítók hiányában és képzetlenségében álló akadályát új tanítóképezdek felállítása és a régieknek újjáalakítása által buzgón igyekezik a kormány karöltve az egyházakkal elhárítani.

Míg 1867-ben 34 férfi- és 5 nő-tanítóképezde állott fenn 206 tanárral és 1191 növendékkel (kik között csak 119 nő): 1874-ben már 48 férfi és 10 nőtanítóképezdet találunk*) 486 tanárral és 2651 növendékkel, kik között 746 nő. A 20 állam-tanítóképezde összes költségei 540,000 ftnyi összegre mennek,

*) Ezek közül állami 16 férfi- és 4 nőtanítóképezde. A katolikusok 18 férfi- és 6 nőtanítóképezdével; a protestánsok 10, a görög-keleti vallásúak és izraeliták 4 férfitanítóképezdével bírnak.

a melyből tetemes rész az intézetekben lakó növendékek ellátására és ösztöndíjakra esik.

Ezen számok is eléggé mutatják, mily fontosságot helyez közoktatási kormányunk a nőtanítók képzésére. A magasabb nőnevelés egyébkint még mindig részint zárdák részint társulatok (milyenek az Országos nőképző egyesület, a Nőipar-egyesület) és magánvállalkozók kezei között van. A kath. főpapok az utóbbi években a nőnevelés terén nagyszabású tevékenységet fejtenek ki; meghonosítva székhelyeiken és egyházmegyéik főbb helyein *a tanító nő-szervezeteket*, kiknek ma már 52 nevelő intézetök van; egy-kettő kivételével mind főpapi áldozatkészség alkotásai. Legújabbán (1875) Budapesten felállított egy *állami felsőbb leányiskola* előkészítő tanfolyammal és négy éves középiskolai tanfolyammal, melyhez utóbb két éves felsőbb tanfolyam fog járulni.

Az 1868-ik évi népiskolai törvény *polgári iskolák* felállításáról is gondoskodik. Ekkorig azonban csak 20 ilyen iskola állított fel, 112 tanítóval.

Hogy szemlénket a közoktatás terén teljessé tegyük, szólnunk kell még a néhány szak-tanintézetről.

A *selmeczbányai bányászati- és erdészeti akadémia* 10 rendes, 6 rendkívüli és 12 segédtanárral bír. A *selmeczi és felsőbányai* bányásziskolákban együtt hat tanszék van. E három intézet évi költségei 105,000 forintot tesznek.

A *budapesti állatorvosi* tanintézet, 12 tanárral, évenként 37,000 forintba kerül az államnak.

Gazdasági tanintézeteink a következők: a régiebb idők óta fennálló *magyar-óvári gazdasági akadémia* 15 személyből álló tanárszemélyzettel; évi költségei 60,000 forintba mennek. Továbbá az 1867 óta felállított *keszthelyi, debreczeni, kassai, kolozsmonostori* gazdasági tanintézetek; a *debreczeni és hradeki* földművelési iskolák; az *érdiószegi* vinczellér képezde és a

tarczali borászati iskola, összesen 38 tanárral és 175,750 forint évi költséggel.

Az *ipari szakoktatás* rendezésére is megtörténtek az előkészületek. Egyelőre a következő ipariskolák vannak működésben: a zay-ugróczy és hosszúfalusi műfaragó iskolák; a somorjai vesszőfonó iskola; a kézdívásárhelyi, trencsényi, rajelti, privigyei, besztercebányai és korponai ipariskolák; végre a kassai gépészeti felsőbb ipartanoda.

A *kereskedelmi* tanintézetek között első helyen említendő a budapesti kereskedelmi testület által felállított és fenntartott kereskedelmi akadémia, vasuti szaktanfolyammal. Községek, társulatok és magánvállalkozók által felállított három osztályú kereskedelmi iskola a fővárosban és a vidéken tizenkettő van.

A *humanitárius tanintézetek* közül különösen említendők: a *vakok budapesti* és a *siket-némák* váczi intézete. Mind kettő régibb idők óta áll fenn. Az utóbbi 1800-ban, az előbbi 1829-ben alapítottatott. Az utolsó években a külföldi intézetek mintájára teljesen átalakítottak. Az előbbinek hét osztályában (1875/6) 75 tanuló volt, kik az intézetben nyertek ingyen ellátást, az utóbbinak hat osztálya 82 növendéket számított, bár az intézetben csak 47 országos és 25 alapítványi hely létezik. A kiadásokat (1877-re 32,000 és 35,000) nagyrészen fedezi az alapítványok jövedelmei (23,250 és 22,070 frt). Adományok és hagyományok útján 1868—1875 a vakok intézetére 32,482 forint, a siketnémák intézetére 42,894 forint folyt be. Az országban több árvaház (Budapest, Zsolna, Pozsony és Nagyszében sat.) és két szeretetház (Budapesten és Balatonfüreden) létezik.

II.

A tudományos és irodalmi tevékenység hazánkban leginkább a *társulatokban* talál tért, melyek ezen tevékenység felébresztésére és irányára döntő befolyást gyakorolnak. Általán elmondhatjuk, hogy egészen a legújabb időkig miként tanintézeink úgy tudományos egyleteink is az állami támogatást nélkülözték; a nemzeti áldozatkészség hívta életre és tartotta fenn azokat.

Első helyen a *M. Tud. Akadémia* áll, melynek alapítását, szervezetét és tevékenységét külön cikk ismerteti*), míg a többiek közül is a fontosabbak időnként részletes ismertetések tárgyát fogják képezni.

E társulatokat négy csoportba osztályozhatjuk, a szerint a mint a) a nyelv- és szépirodalom, b) a történelem és régészet, c) a természeti- és orvosi tudományok művelését tüzték ki feladatokúl, vagy d) a tanügy előmozdításra vannak hivatva.

A *Kisfaludy-társaság* az Akadémia után a legrégibb magyar irodalmi társulat. 1836-ban Kisfaludy Károly jeles költőnek és drámaírónak barátai alapították, kik eredetileg a végből egyesültek, hogy az elhunytnak munkáit kiadják és neki emléket emeljenek. Jelenleg feladatául tekinti; jeles eredeti szépirodalmi és aesthetikai műveket, valamint a külföldi remekírók

*) *Jelen közleményünk kiegészítése végett, az Akademiáról szóló cikket függeléekben adjuk.*

műfordításait bocsátani közre. E társulatnak köszöni a magyar irodalom többek között Shakespeare, Molière, Cervantes és mások halhatatlan munkáinak sikerült fordításait. A társulat kiadványai megközelítik immár a *kétszáz kötetet*. A társulat működő tagjainak száma 40-ben van megállapítva. Az alapítók száma (100—3000 frtos alapítványokkal) 295. Az alaptőke 51,500 frtra rüg.

Hasonlag a magyar szépirodalom művelése céljából alakult a jelen év elején *Budapesten* a *Petőfi*-társaság és Erdélyben Marosvásárhelyen a *Kemény Zsigmond*-társaság, mely nevét egy nem rég elhunyt jeles regényírótól és publicistától kölcsönözte.

A *philologiai társulat*, mely 1875. óta Budapesten fennáll, a *classica*i nyelvészet művelését tűzte ki feladatául. Tagjainak száma 206.

Habár az Akadémia a *hazai történelem* kútforrásainak felkutatása, kiadása és feldolgozása körül nagymérvű tevékenységet fejt ki, az 1867-ben megalapított »*Magyar Történelmi Társulat*« létesítése szerencsés vállalatnak bizonyult, a mennyiben a nagy közönséget vonja be az actioba. Havi ülésein kívül évenként kirándulásokat rendez az ország különböző vidékeire, a mely alkalommal tagjai a szétszórt levél- és könyvtárakat kutatják át; miáltal már is nevezetes anyagkészlettel gyarapította a hazai történelmet. A társulat közlönye (Századok) a történeti értekezéseknek és emlékeknek dús tárháza. A társulatnak 145 alapító és 1200 évdíjas tagja van, kik egyúttal a társulat közlönyének előfizetői.

Az alig három év óta fennálló és szakközlönnnyel bíró *Földrajzi Társulatnak* már 465 tagja van.

Az utóbbi években az ország minden részeiben sűrűn támadtak tudományos egyletek, melyek közvetlenül az illető vidék történelmi, művelődési és természetrajzi viszonyainak

feltűntetésére, továbbá az illető vidéken találató régiségek és műtárgyak fenntartására hivatvák; és közvetve a tudomány iránti érdeklődés felébresztésére hatalmas tényezőknek bizonyúlnak. Ezek a következők:

A *felsőmagyarországi muzeum-egylet*, mely 1872-ben Kassán létesült, igen kedvező helyi viszonyokkal találkozik tevékenységében; a mennyiben az országnak éppen azon része leggazdagabb a középkor mindennemű emlékeiben. A muzeum főleg régiségek és érmek gyűjtésére irányozza figyelmét; de képeket, természetrajzi tárgyakat és könyvtárt is bír. Az egylet évkönyveket ad ki. Tagjainak száma meghaladja a kétszázat.

Az ország déli részein 1873. óta működik a *délmagyarországi történeti és régészeti társulat*, melynek Temesvárt muzeuma van. Ugyanott tartja gyűléseit, tudományos felolvasásokkal. Közgyűlési emlékkönyveket és évnegyedenként Értesítőket ad ki. Tagjainak száma megközelíti a harmadfél százat.

A *vasmegyei* régészeti egylet, a *békésmegyei* régészeti és művelődéstörténelmi egylet tartalmaz évkönyveket adnak ki; a *biharmegyei* történelmi és régészeti egylet időszaki közlőnyt bocsát közre. Megemlítendők még: a *pozsonymegyei* régészeti egylet, a *gödöllői* régészeti egylet, a *szegeledi* szabadelvű kör történeti osztálya, *Sopron* városa történelmi és művészeti egylete; végre a *marmarosmegyei*, *csongrádmegyei*, *felsőfehérmegyei*, *jászberényi* és *rozsnyói* muzeumegyletek.

Nem kevésbbé mint a haza multja iránt, mutatkozik újabb időkben a *természettudományok* iránt érdeklődés. Világosan mutatják ezt a *királyi magyar természettudományi társulat* által elért eredmények. Ez 1877. elején — fennállásának 36-ik esztendejében — 87 alapító és 4651 rendes tagot számít, kik évi tagdíj fejében a társulat közlőnyét kapják. Csekélyebb, de tekintve a magyarországi viszonyokat, igen jelen-

tékeny a társulat könyvkiadó vállalatára előfizetőknek száma, t. i. 1458. Ezen vállalat a külföldi irodalmak legnevezetesebb szakmunkáit gondos fordításban és díszes kiállításban adja ki. Eddig (1873-tól) 12 kötet jelent meg; köztök *Cotta, Darwin, Helmholtz, Huxley, Lubbock, Proctor, Tyndall* munkái. Népszerű felolvasásai (a természettudományi estélyek) igen látogatottak.

A *geológiai társulat*, 380 taggal és külön közlönnyel bír; kirándulásokat szokott rendezni az ország egyes vidékei földtani viszonyainak felkutatására.

Az *építész- és mérnök-egyletnek* 1205 tagja, havi közlőnye és könyvtára van.

Az *állat- és növényhonosító társaság* Budapesten gazdag állatkerttel és saját közlőnyével bír.

A *Kárpát-egylet* 1873-ban jött létre, oly feladattal, hogy a Tatra hegységet tudományosan megismertesse és hozzáférhetővé tegye. Már is 1200 tagja van. Évkönyvet ad ki.

E helyen kell az *orvosi egyletekről* is szólnunk. És pedig első helyen a *budapesti kir. orvos-egyletről*, mely az orvosi tudományok művelése céljából 1837-ben alakult. Tagjainak, kik évi 12 frt járulékot fizetnek, száma 219. Ennek kebelében jött létre (1863.) a *magyar orvosi könyvkiadó társulat*, melynek 1875. végével 79 alapító tagja (200 frttal) és 557 rendes tagja (évi 8 frttal) volt. 1875. végéig 33 kötet jelent meg, többnyire idegen remek munkák fordításai; melyeknek *Niemeyer, Billroth, Taylor, Charcot* és mások munkái. Több kitűnő eredeti munkát is köszönhetünk e társulatnak.

A fővárosban fennállanak még a *magyar hasonszenvi ügypártolók társulata* és az *általános magyarországi gyógy-szerész-egylet*, mind a kettő közlönnyel.

A vidéken működnek: a *biharmegyei orvos-, gyógyszerész- és természettudományi egylet*, havi közlönnyel; a *ko-*

lozsvári orvos-természettudományi társulat, a *gömör-kishont-megyei* orvos-gyógyszerész-egylet; a *békésmegyei* és *debreczeni* orvos-egyletek sat.

E helyen megemlítendők még a *magyar orvosok és természetvizsgálók* évi vándorgyűlései is, melyek 1841. óta tartatnak meg és nagy részvétnek örvendenek. Az 1876. évi 19-ik vándorgyűlésen, mely Marmarosmegyében tartatott, 413 tag vett részt. Ezen gyűléseknek az Évkönyveikben közrebocsátott tudományos felolvasások mellett, becses eredményeik azok a helytörténeti monografiák, melyeket a gyűlés színhelyéül szolgáló megyék és városok ezen alkalomból közre szoktak bocsátani.

A közoktatási érdekeket is számos társulat karolja fel.

Apaeagogiai társaság, mely könyvkiadó vállalatot fog megindítani, most van alakulóban.

A középtanodai tanáregylet, 755 taggal bír, és havi közlőnyt ad ki.

A népnevelés ügyének emelésén működnek a fővárosban: az *országos köznevelési egylet*, — a *budapesti népoktatási kör*, — a *polgári iskolai tanító-egyesület*, közlőnnyel, — az *országos kisededóvó-egylet*, kisededóvó-képezdével és árva-házzal, — a *magyar izraelita országos tanító-egyesület*, értesítővel, — az *országos nőképző-egylet*, polgári és elemi tano-dával, — a *nőiparegylet*, nőipar- és felsőbb leányiskolával.

A vidéken 65 tanító-egylet működik; ezek közül három (a *pécsi*, *aradvidéki* és *kolozsmegyei*) saját közlőnnyel bír.

Általános irodalmi czéloknak szolgál a *Szent-István-Társulat*, mely 1847-ben kath. irányú, népszerű könyvek kiadására alakult, de később nagy irodalmi vállalatokat is indított meg; ilyen volt egy egyetemes magyar *Encyclopaedia* 13 kötetben, és *Cantu Caesar* nagy világtörténetének magyar fordí-

tása. Ujabb időben a XVII. századbeli magyar egyházi írók kiadását is megindította. Tevékenységének egyik főága pedig, a kath. iskolák számára tankönyveknek kiadása. A társulatnak 1876. végén 340 alapító tagja (100 frt), 4100 évdíjas tagja (3 frttal), és 76,931 frt bevétele volt. Ez évben eladott 380,800 példány könyvet és szent képet. Vagyona mintegy 200,000 frtot képviselt.

Ehez hasonló társulatuk a többi felekezeteknek nincs. Az 1870-ben létrejött *magyarországi protestáns-egylet* (rationalisticus irányban) theologiai könyvtárt indított meg, melyből eddig 10 kötet jelent meg. Az előfizetők száma 680.

Meg kell még említenünk a fővárosban nem rég (1876.) megalakult *nemzetgazdasági egyletet*, saját közlönnyel; a *philosophiai társulatot*; továbbá a *požsonyi Toldy-kört* és a *szegei Dugonics-kört* (közlönnyel); a *székely művelődési és közgazdasági egyesületet*, Seps-Szentgyörgyön, mely imént 1000 frt pályadíjt tűzött ki a Székelyföld művelődési és közgazdasági állapotának leírására, és Háromszéken fiókegyletet alakított.¹⁾

Végre nem mellőzhetünk hallgatással egy egyesületet, melynek nem ugyan az irodalmi czélok előmozdítása, hanem az irodalom munkásainak támogatása képezi feladatát. Ez az *írói segély-egylet*, mely beteg írókat, ugy szintén íróknak özvegyeit és árváit segíyezi. Ez 1862-ben jött létre. Nemzeti adakozásból 168,000 frtnyi töke gyűlt egybe; jóval több mint a mennyivel a »Schiller-Stiftung« osztrák fiók-egylete rendelkezik. Egyébkint megjegyezzük, hogy a magyar közönség az

¹⁾ *E helyen nem terjeszkehetünk ki a gazdasági, ipar- és gyorsírási egyletekre; valamint azon számos olvasókörokre sem, melyek a közművelődés terjesztésére egyedül könyvek és hírlapok szerzése által hatnak.*

-írói segély-egylet létrejötte előtt is több alkalommal ritka áldozatkészséggel rótta le háláját nagy írói iránt. 1854-ben *Garay János* árvái számára 10,000, és 1856-ban, Deák Ferencz felhívására, *Vörösmarty Mihály* nagy költő árvái számára 103,000 frt gyűlt össze.

A fennebb felsorolt társulatok és egyletek nyelve a magyar, a melyen felolvasásaik tartatnak és kiadványaik megjelennek. Oly tudományos és irodalmi társulatok, melyek a többi hazai nyelveken működnek, csak csekély számban találhatunk.

Ilyenek az 1843. óta Nagy-Szebenben fennálló »*Verein für Siebenbürgische Landeskunde*«, mely Erdély s különösen a szászok által lakott terület történeti, régészeti és természetrajzi megismertetésén fáradozik. »Archiv« czim alatt negyedéves füzetekben folyóiratot ad ki. 32 tiszteletbeli és levelező tagot, továbbá 537 évdíjas tagot számít. Alaptőkéje csak 7000 frtra megy. Pozsonyban »*Verein für Naturkunde*« áll fenn, könyvtárral és gyűjteményekkel.

A *nagyszebeni román* és az *ujvidéki szerb* irodalmi egyesületek csekély tevékenységet fejtenek ki. A *tótoknak szent Adalbertől* címzett egyletök népiratok és iskolakönyvek kiadására szorítkozik.

III.

A tudományos és irodalmi társulatok után öt intézményről kell szólnunk, melyeket egyéb cultur-államok példájára a magyar felelős kormány azonnal megalakulása után életre hívni sietett.

Ezek az országos statisztikai hivatal, a meteorologiai intézet, a földtani intézet, a műemlékek bizottsága és az államnyomdának cartographiai osztálya; mint a melyeknek tevékenysége tudományos jelentőséggel bír, és irodalmi publicatiókban nyilvánul.

Közel 30 év előtt, 1848-ban az első magyar felelős kormány a belügyminiszterium kebelében állított *statisztikai hivatalt*, a melynek működése azonban a harczai események következtében csakhamar megzavartatott, minélfogva nem volt képes maradandó eredményeket felmutatni. Feladatát a szabadságharcz leküzdése után a bécsi cs. k. központi statisztikai bizottság vette át, mely működését Magyarországra is kiterjesztve (hogy a magyar statisztikai hivatal ez időszerinti főnökének szavaival éljünk) »több erélylyel mint sikerrel, több szakavatottsággal mint eredménnyel igyekezett Magyarországnak statisztikailag feltűntethető viszonyait kideríteni.« Ezen idő alatt a m. t. Akadémia kebelében létrejött egy statisztikai bizottság, mely már 1865-ben kezdé a m. k. helytartótanácsnál

statisztikai hivatal felállítását sürgetni. De ez csak 1867-ben történt, midőn a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi ministerium kebelében külön *statisztikai szakosztály* állíttatott fel, 14 tagból (1 igazgató, két titkár, 2 fogalmazó, 2 fogalmazósegéd, 5 számtiszt, 1 térképész, 1 irodavezető) álló személyzettel, és azzal kapcsolatban *országos magyar statisztikai tanács* szerveztetett. Már 1868-ban megindította publicatióit »Hivatalos Statistikai Közlemények« és »Évkönyvek« alakjában, melyek kétféle: magyar és magyar-német kiadásban jelennek meg. Ezen kívül az 1870-ik évi népszámlálás eredményeit nagy munkában (1871.) dolgozta fel, és az 1876. szeptember havában tartott nemzetközi statisztikai congressus alkalmával nevezetes munkálatokat bocsátott közre francia és magyar nyelven. A statisztikai hivatal kiadásaira 1874-ig 56,870 frt volt előirányozva, mely összeg azóta, tekintettel a pénzügyi helyzetre, 40,000 frtra szállíttatott le, minélfogva a hivatal kénytelen volt irodalmi publicatióit tetemesen megszorítani.

Ezzel összefüggésben megemlítjük, hogy *Budapest fővárosa* is bír *statisztikai hivatallal*, mely havi és heti közleményeket, valamint nagyobb kiadványokat bocsát közre; ez utóbbiak közül kiemeljük az 1857- és 1870-iki népszámlálás eredményeinek feldolgozását, összesen tíz kötetben, mely azonban csak könyomatban jelent meg.

A meteorologiai és földdelejjességi m. k. központi intézet egy igazgatóval és két észlelővel, a budai várban 1871. óta működik. 1874-ben 79 figyelő állomás volt neki alárendelve, melyek közül egy (a rustsuki) a magyar korona területén kívül fekszik. Az intézet évkönyveket ad ki, kettős (magyar és német) szöveggel. Évi költségei 13,400 frtra mennek.

E helyen megemlítendő, hogy *országos csillagdánk* mai nap nincs. A budapesti egyetem, az egri érseki lyceum

és a gyulafehérvári püspöki könyvtár mellett fennállott csillagdákat felhagyták. Egy magánbirtokos, Konkoly Miklós akadémiai tag áldozatkészsége Ó-Gyallán (Komárommegyében) létesítette és tartja fenn az egyetlen jól felszerelt és sikerrel működő csillagdat, melynek észleleteit az Akadémia szokta közrebocsátani.

A földművelés-, ipar- és kereskedelmi ministeriumban 1868-ban egy külön működő *magyar földtani osztály* állíttatott fel, mely addig is míg egy önálló országos földtani intézet szervezése iránt végleges intézkedés történnék, a bécsi császári intézet részéről Magyarországra kiküldendő két földtani osztálylyal együtt volt hivatva az országnak földtani felvételét eszközölni. A magyar földtani osztály haladék nélkül megkezdte s a következő évben is folytatta működését: Buda és Tata vidékének felvételét; míg a bécsi két osztály a Kárpátokban folytatta a már régebben megkezdett felvételeket. 1869-ben felállíttatván a *magyar földtani intézet*, ezóta ez maga végzi a földtani felvételeket. Az intézet áll: egy igazgatóból, két főgeológus, két osztálygeológus és két segédgeológusból, két gyakornok és egy irtokból. Az intézet évkönyveket ad ki, és évi költségei (1877.) 26,300 frtra rúgnak.

Magyarország, daczára a tatárok és törökök dúlásainak, daczára az újabb nemzedékek kegyeletlen rombolásának és ízlés nélküli átídomítási műveleteinek, gazdag *középkori műemlékekben*. A vallás- és közoktatásügyi minister, a közoktatás állapotáról 1872-ben az országgyűléshez intézett jelentéséhez a hazai műemlékek és régi épületmaradványok (teljesnek egyáltalán nem mondható) jegyzékét csatolta, mely 853 számból áll. Ezekből négy ó-keresztény, 263 román és átmeneti, a többi góth stylű műemlék.

A Bécsben 1854-ben felállított »K. k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale« hatásköre Magyarországra is kiterjedvén, ennek »Mittheilungen«-jei, több magyar szakférfiu közreműködésével, megkezdették ama műemlékek ismertetését. 1866-ban a Centralcommission teendői az Akadémia archaeologiai bizottságára ruháztatván, ez a műemlékek felkutatása, megismertetése és fentartása érdekében nagy tevékenységet fejtett ki, míg végre 1872-ben a *magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága* felállított, melynek 1873-ban történeti fontossággal bíró műemlékek fentartására 15,000 frt, történeti műemlékek felkutatására, kiásatására, felvételére, lajstromozására, osztályozására, kiadására és felügyeletére pedig 20,000 frt szavaztatott meg. Ujabban azonban e két czímen együttvéve csak 18,000 frt szokott megajánlatni. A műemlékek tudományos megismertetésének feladata az archaeologiai bizottság kezei között meghagyatott, melynek e czélra évenként 5000 frt bocsátatik rendelkezésére.

Egyébkint az állam az általa akár átalányképen, akár különös célokra megajánlott összegeket rendszerint csak segélyeknek kívánta tekinteni, melyekkel az egyes községek, egyházak vagy magánosok birtokában levő műemlékek fenntartásához, illetőleg restauratiojához hozzájárúl. És ezek csakugyan áldozatkész buzgalommal működnek közre a kegyeletes feladat megoldásában.

Csak két profán épület restauratioja nehezedett egészen az állam vállaira. Az egyik a *vajdahunyadi várkastély* (Erdélyben), mely Hunyady János kormányzó által késő góth stílusban pazar fénynyel építtetett és nagyrészt épségben fenmaradt, de újabb időkben többszöri tűzvész által tetőzetét elvesztvén, sokat szenvedett. A restauratio tervei Schulcz Ferencz hazánk fia által elkészíttetvén, a törvényhozás által megszavazott 216,000

frttal a tető elkészítettetett és a stylszerű restauratio megkezdett.

A Duna partján emelkedő és romokban heverő *visegrádi várnak*, mely az Anjouk fényes udvartartását fogadta volt falai közé, restauratiójára gondolni sem lehetett; a vár alatt álló egyik torony helyreállítására és annak eszközlésére kellett szorítkozni, hogy a romokat veszély nélkül és kényelmesen lehessen megtekinteni.

Ellenben hazánk műtörténelmi szempontból nevezetes templomainak stylszerű restauratióját kath. főpapok részint saját költségükön, részint a vallásalap és a községek hozzájárulásával eszközölték.

Első helyen a *kassai dómról* kell szólanunk, mely hazánkban a műépítészetnek legfényesebb és legnagyobb szerűbb műve. V. István 1270. táján kezdette építeni, Róbert Károly neje folytatta, és Mátyás király fejezte be. A terv és a részletek szépségére, ha nagyságra nem is, a külföld monumentális dómjaival versenyezhet. A XVIII. században renaissance stylon átalakított belsejét Fábry Ignác püspök 1859-ben kezdette meg, a város hozzájárulásával, restauráltatni. E munkálat 1865-ben befejeztetett. Azóta az épület külső részeinek megújítása vált szükségessé, s erre nézve már megtörténtek az intézkedések.

A *lébényi* kitűnő román templomnak belseje a kegyúr, a lelkész és a hívek adakozásaiból (30,000 frt), Essenwein tervei szerint, 1864-ben restauráltatván, jelenleg külső restauratioja, állami segélylyel indíttatott meg.

A *pozsonyi* koronázási góth templom szentélye, Lippert József tervei szerint, nagyrészt a városi polgárság adakozásaiból 1869-ben restauráltatván, jelenleg a vallásalap költségén, melyből 105,000 frt tétetett folyóvá, a templom hajójában

indíttattak meg a munkálatok. A *jánosii apátság* román temploma (Gömörmegyében), mely egészen elpusztúlva állott, apátjának Rómer Flórisnak buzgólkodása folytán, a műemlékek bizottságának és a vallásalapnak segélyével, adakozások útján begyűlt pénzből nem rég (1876.) stylszerűen helyreállítatott. A *harinai* román, és a *lőcsei* góth templomok helyreállítására az 1871-ik évi költségvetésbe 8000 frt volt felvéve.

A *budavári* plébániatemplom stylszerű helyreállítására 1873-ban az uralkodó az üresedésben levő főpapi javadalmak jövedelmeiből 100,000 forintot rendelt. A munka folyamatban van.

Simor János, jelenleg az ország primása, mint győri püspök fényesen restauráltatta Győrött a főegyház egyik góth kápolnáját (1857.); legújabban pedig Esztergomban a várban levő román kápolnaszerű helyiséget, melyet a hagyomány szent Istvánnal hoz kapcsolatba (1875.); és ugyanott a *Bakacs* bibornok által 1506-ban nemes renaissance stylben épített kápolnát. (1876.)

Haynald Lajos kalocsai érsek mint erdélyi püspök a gyulafehérvári góth székesegyházat restauráltatta; és néhány év előtt a kalocsai és bácsi elpusztúlt cathedralisok alapjait ásatta fel. *Samassa József* egri érsek, mint szepesi püspök a székesegyháza mellett fennálló Zápolyai-kápolnát (1872.), *Ipolyi Arnold* besztercebányai püspök Besztercebányán a sz. Erzsébet-egyházát és a sz. Mihály egyháza mellett fennálló Barbarakápolnát (1876.) restauráltatta.

De mindazon műemlékek között, melyeknek helyreállítása eddig, hála az új, nemes és valóban egyházas iránynak, foganatba vétetett, a munkálatok terjedelménél és a műemlék nevezetességénél fogva első helyen áll a pannonhalmi szent Benedek-rendű főapátság egyháza, melyet szent István építte-

tett, de a mely azóta több ízben átalakíttatott, legutolszor 1831-ben, a midőn azt eredeti alakjából kivetköztették és megcsontkították. A jelenlegi főapát *Kruesz Kriosztom*, a soproni Storno Ferencz által készített tervek alapján, 1868-ban kezdette meg a stylszerű restauratiót, melyet a templom minden részeiben és új felszerelésében következetesen keresztülvitt kétszáz-ezer frtot meghaladó költséggel. A munkálatok 1875-ben befejeztetvén, az 1876-ban tartott felszentelés alkalmával 15 műlappal díszített, fényes kiállítású munkában ismertette a templom és a restauráció történetét.

Végre nem lehet hallgatással mellőznünk a m. kir. állami nyomdában fennálló *cartographiai intézetet*, mely 1868-ban keletkezett. Tulajdonképi célja: a katasteri felvételeket sokasítani, állami, magán-, ipar-, erdészeti és gazdasági célokból; továbbá általános, különleges, iskolai és ipar-térképeket készíteni. Mióta 1873-ban a közlekedésügyi ministeriumnál szervezett topographiai osztály is hozzá csatoltatott, egy főnök vezetése alatt egy térképtárnokkal, 2 katasteri s 3 topographiai mérnökkel; 6 térképészeti rajzolóval, 6 lithographfal s 1 rézmetszővel bír.

Keletkezése óta az intézetben eredeti felvételek után több ezer lapnyi különféle térkép készült, melyek közül leginkább említést érdemelnek: Magyarország részletes térképe 12 nagy lapon, a magyar állam közigazgatási térképe 4 lapon, Erdély részletes térképe 25 színnyomatú lapon; az összes koronabirtokokról átnézeti térképek, 40 lapnál több; a vármegyékről átnézeti térképek; katasteri felvételek után készült községi térképlapok; a magyar állam erdeinek átnézeti térképe; a Tisza-átmetszések fokenkénti képződését kitüntető térkép 147 lapon, mely a bécsi világkiállításon a legnagyobb kitüntetésben

részesült; a Tátrahegység térképe színes nyomatban s eredeti dombormű galvánmásolatban, — Péchy Imre igazgató műve — melyet 1875-ben a párisi földrajzi congressus a legnagyobb kitüntetésre érdemesített; Budapest határa 45 lapon; Budapest balparti beltelkeinek térképe színes 8 lapon. Készült ezen kívül nagyszámú tanodai, statisztikai, távirászati, régészeti, földtani stb. térkép. A térképeken kívül ezen osztály készíti az állampapírok rajzainak tervezetét s lemezeinek vésetét, valamint a közoktatási ministerium által iskolai czélokra kiadott szemléleti képeket és mintákat.

Az osztály fentartása az államkincstárnak nem esik terhére, minthogy az államnyomda bevételei (1876: 622,935 frt) a kiadásokat (1876: 550,611 frt) jóval meghaladják.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IV.

Az ország tudományos gyűjteményei között első helyen a fővárosban létező *Magyar Nemzeti Múzeum* áll, melynek alapját 1802-ben gróf *Széchenyi Ferencz* vetette meg, midőn közel 40,000 kötetre menő, majdnem kizárólag hungaricákból álló könyvtárát és kéziratgyűjteményét az országnak ajánlotta. Ezen nagylelkű adomány keltette fel egy oly intézet alapításának eszméjét, mely a könyvtár mellett érem- és régiségtárral, képtárral és természetrajzi gyűjteményekkel is bírjon, *főleg* hazai tárgyakból; a mely tehát mindazt egyesítse, a mi a haza múltjának, természeti és művelődési állapotainak feltűntetésére alkalmas. E feladathoz hű maradt a Múzeum napjainkig; bár természetesen annak határain túl is terjeszkedett.

A század első éveitől kezdve, a nagy világháborúk mozgalmi daczára, minden rendű hazafiak siettek adományaikkal az eszme valósítását előmozdítani. Többi között *Pyrker László* egri érsek 196 darabból álló képtárát ajánlotta fel. Vétel útján is nagy gyűjtemények kerültek az intézetbe. Így 1836-ban az országgyűlés 125,000 ezüst frtot szavazott meg — mely kizárólag a nemesség által volt fizetendő — *Jankovich Miklós* könyv-, kézirat-, érem-, fegyver- és régiséggyűjteményének megvásárlására. Ugyanezen országgyűlés hasonló módon fél-millió ezüst forintot ajánlott egy díszes muzeumi épület költségeire, a mely 1846-ban fogadta be a gyűjteményeket.

Ezek azóta folytonosan szaporodtak; a tudományos rendezés is folytonosan haladt; bár ez a muzeumi alap (1871. végén is csak 192,652 frt) és a személyzet csekély volta miatt soká csak szerény mérvekben történhetett. Még 1866-ban is az intézet tiszti személyzete 9 személyből állott; összes kiadásai pedig a 20,000 frtot alig érték el. A felelős kormány életbeléptetésével új korszak nyílt a Muzeumra is. Az örszemélyzet most már 21 tagból áll, kik mellett számos díjnok dolgozik. Az intézet költségeire pedig évenként 90,000 frt szokott megajánlatni.

Az egyes osztályokról, azoknak gyarapodásáról és a rendezési munkálatokról e helyen csak röviden szólhatunk.

A *Széchenyi-országos-könyvtár* 1869—1875. a müncheni rendszer szerint újra rendeztetett, czédula-catalógus és szakrepertóriumok készültek. A könyvtár mintegy kétszázezer kötet nyomtatványt, 16,000 kéziratot és 50,000 oklevelet foglal magában. A gyarapodás arányait feltünteti az, hogy a három utolsó év alatt (1874—6.) 22,311 nyomtatványnyal, 771 kézirattal, 21,606 oklevéllel szaporodott.

A nyomtatványok tetemes részét a hazai nyomdák által a törvény értelmében beszolgáltatandó köteles példányok adják. Az oklevelek nagy számát megmagyarázza az a körülmény, hogy újabban több régi család gazdag levéltárát örök letéteményképen a Muzeumnak adta át.

A könyvtár naponként 9—2 óráig nyitva áll a közönségnek, mely azt évről évre nagyobb mérvekben veszi igénybe. Mig 1867-ben csak 5841 olvasó fordult meg a könyvtárban, már 1874-ben 11,730 olvasó használt 26,836 nyomtatványt és 450 kéziratot, 1876-ban pedig 15,502 olvasó használt 34,107 nyomtatványt és 883 kéziratot. A könyvtár 1876-tól könyvtártani és könyvészeti folyóiratot ad ki.

A *régiségtárnak* is úgy bebútorozása, mint a régészet mai állásának megfelelő rendezése az utóbbi éveknek munkája. 1866-ban a készlet mintegy 90,000 éremből, 2018 östörténelmi, 2536 római, 331 népvándorlási (többnyire arany és ezüst), nagyszámú középkori és újkori tárgyból állott. A gyűjtemények vétel és ajándékok útján folytonosan gyarapodnak; p. o. 1874- és 1875-ben 8774 tárggyal.

Különösen az östörténelmi tárgyak gyűjteménye majdnem megnégyszeresedett, minthogy a prachistorikus archaeologia terén hazánkban néhány év óta élénk tevékenység mutatkozik. Az eredmények tudományos jelentőségét alkalma volt Európa szakférfiainak méltányolni, midőn 1876. szept. havában az östörténelmi és embertani nemzetközi congressus VIII. ülését Budapesten tartotta, hol Magyarország östörténelmi leleteinek kiállítása, gazdagsága és rendezése által jelentékenyen felülmúlta mindazt, mit a megelőző ülések nyújtottak.

Muzeumunk római régiségeinek fontosságát már régóta ismeri Európa. Jelentékeny helyet foglalnak el azok Mommsen publicatioiban. Fényes munkában ismertették meg azokat Römer és Desjardins. (Monuments Epigraphiques du Musée National Hongrois. 55 albertotypicus táblával 1873.)

A *képtár* jelenleg 636 darabból áll, nagyrészen újabb hazai festők munkái; a gyűjtemény régibb darabjai az országos képtárba helyeztettek át, kivéve a régibb magyar arczképeket. A képtárhoz szerény szobor-gyűjtemény csatlakozik; míg a régi görög és római plastika legnevezetesebb emlékeinek gipszöntvényei a régiségtárban vannak felállítva.

A *természettrajzi osztály* eleinte csakis magyarországi tárgyakból állott; újabb időkben azonban a világ minden részeinek természetrajzi tárgyaiból számtalan példányokat bír, melyek a tudomány igényeinek megfelelő módon vannak ren-

dezve. Így az állattár a keletázsiai osztrák-magyar expedíció alkalmával, ennek egyik tagja, Xantus János hazánkfia által gyűjtött 84,948 példánnyal gazdagodott. Azóta is tetemes a szaporodás; így 1874—5-ben 22,980 példánnyal és 975 üvegben elhelyezett pókgyűjteménnyel.

A *növénytárnak* 1870-ben félmilliót jóval meghaladó példányai az ör utazásai és cserék által folytonosan szaporodnak.

Az *ásvány- és földtani gyűjtemény* legdúsabb ugyan magyarországi tárgyakban, de egyéb tekintetben is rendkívül gazdag. Az *általános* őslény-földtani gyűjtemény a legteljesebbekhez tartozik. Az ásványtár pedig, főleg mióta (1870.) a herczeg Lobkowitz-féle híres gyűjtemény (18,709 ásvány és 22,508 földtani tárgy) birtokába jutott, és rendszeresen felállított, külföldi szaktudósok ítélete szerint, beltartalomra nézve az európai összes ásványtárak között a harmadik helyet foglalja el; czélszerű felállításáról is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak.

Ki kell még emelnünk, hogy a természetrajzi osztály a jelen év elején szakfolyóiratot indított meg, mely kettős (magyar-német) szöveggel jelen meg.

A Múzeum 1870-ben egy új osztálylyal gyarapodott, az *ethnographiai gyűjteménnyel*, melynek alapját az említett kelet-ázsiai expedíció alkalmával a magyar kormány költségén vásárolt 5107 tárgy képezi. Ezekhez 1874-ben Duka Tivadar és Kállay Béni hazánkfiái által ajándékozott keletindiai és szerb tárgyak gyűjteményei járultak.

A Nemzeti Múzeum összes osztályai iránt a közönség nagy érdeklődést tanúsít. A látogatók száma folytonosan szaporodik, főleg mióta (1875.) a vízfűtés berendezése által a

gyűjtemények téli időben is megnyithatók. 1870-ben a látogatók száma 136,633 volt; a mely 1876-ban 199,254-re emelkedett.

A M. N. Múzeumhoz hasonló feladattal és szervezettel bír a *Kolozsvár*tt fennálló *Erdélyi Múzeum*.

Gróf *Kemény József* jeles történetbúvár és buzgó gyűjtő, már az 1841-iki erdélyi országgyűlésen indítványozta egy múzeum felállítását, melynek alapjául gazdag gyűjteményét ajánlotta fel. De a terv valósítása leküzdhetetlen akadályokba ütközött. 1856-ban bekövetkezett halála után, minthogy végrendeletében gyűjteményeit ugyanazon célra szentelte, gróf *Mikó Imre* egyesületi úton kísérle meg a múzeum létrehozását. Ő maga Kolozsvár^{tt} létező 12 holdnyi parkját a benne álló palotával ajánlotta a gyűjtemények befogadására. Felhívását általános lelkesedéssel fogadták Erdélyben és Magyarországon egyaránt. 1859. december végnapjaiban tartotta meg a Múzeum-Egylet alakuló gyűlését, mely nagy nemzeti ünnep jellemével bírt. Az adományok összege akkor már 187,475 frtra és a 10 évre tett évi ajánlatok 5100 frtra emelkedtek. A Múzeum könyvtára, régiség- és természetrajzi osztálya a következő évben megnyitott. Az alaptőke jelenleg 214,236 frtot tesz. Az intézet pályadíjakat is szokott kitűzni, és tudományos közlönnnyel bír.

Ugyancsak Erdélyben, *Nagyszebenben* a jelen század eleje óta áll fenn a báró *Bruckenthal Sámuel* († 1803.) által létesített Múzeum, mely könyvtárt, képtárt, érem- és ásványgyűjteményt foglal magában. Az alapító végrendeletében meghagyta, hogy gyűjteményei a hét bizonyos napjain a közönségnek nyitassanak meg; gyarapítására és a felügyelő személyzet fizetésére 36,000 frtot hagyományozott.

A fennebb elősorolt *vidéki egyletek*, továbbá főbb tudományos intézeteink (Pozsony, Debreczen, Eger sat.) mellett, végre több püspöki székhelyen és kolostorban (Esztergom, Pannonhalma sat.) figyelemre méltó régészeti és természetrajzi gyűjtemények léteznek. Mintegy 50 hely van Magyarországon, hol a régi kor maradványait egybegyűjtik és tanulmányozásukat lehetővé teszik. A régibb székesegyházak pedig, főleg Esztergom, Győr, Szepes, Gyulafehérvár egyházi műtárgyakban dúsak. Az esztergomi egyház kincseinek egy részét *Bock* fényes publicációjában ismertette.

Magángyűjtők sem hiányoznak hazánkban, kiknek termei gazdag muzeumoknak tekinthetők. Nem szólunk a régi családokról, milyenek az Eszterházyak, Pálffyak sat., kiknek kincstáraiban évszázadok óta halmozódnak fel a műtárgyak; csak a jelenleg élő gyűjtőket nevezem meg. *Pulszky Ferencz* muzeumi igazgató, *Ipolyi Arnold* besztercebányai püspök, *Ráth György* főtörvényszéki bíró, gróf *Andrássy Manó* nagyértékű mű- és régiséggyűjteményekkel bírnak. *Haynald Lajos* kalocsai érsek botanikai gyűjteménye és szakkönyvtára külföldi szakférfiak ítélete szerint a continens legjelentékenyebbjéhez tartozik.

Legújabb időkig hazánkban nevezetesebb képtár nem létezett. Az imént említett Bruckenthal- és Pyrker-féle képtárak sem számra, sem műértékre nézve jelentékenyeknek nem mondhatók. 1865-ben hg. Eszterházy Pál addig Bécsben elhelyezett világhírű képtárát, kézrajz és rézmetszet-gyűjteményével együtt Pesten az Akadémia palotájában állíttatá fel, és a magyar közönség előtt megnyitotta. Néhány évvel utóbb elterjedvén annak híre, hogy e képtár el fog adatni, hazafiui műlelkességgel hatván törvényhatóság kérvényt intézett a képviselőházhoz, országos költségen megvásárlása végett; sőt többen közü-

lők önkénytes ajánlatokkal kívántak a vételárhoz járulni; így Pest városa 60,000 frttal. 1870. végén *három millió frank* (1.300,000 frt) vételáron a 650 olajfestményből, 3535 eredeti kézrajzból és 51,301 darab rézmetszetből álló gyűjtemény az ország tulajdonába ment át, és az *országos képtárt* alkotja. Ebben a festészet legjelesebb iskolái képviselvék: az ó-német iskolát Cranach, Amberger és Lucidel; az olasz festészet fénykorát egy Rafael, egy Correggio, Luini, Francia és a leg-szebb létező Rudolfo Ghirlandajo; a németalföldi iskolát: Rubens, Van Dyk, Rembrandt, Franz Hals és Teniers képviseli. Fény-pontját azonban kétségkívül a spanyol iskola képezi; Murillótól hat képet mutat fel, melyekhez Ribera, Zurbaran, Velasquez művei csatlakoznak. A kézrajzok között első rangú művészek művei nagy számban találhatók, míg a rézmetszetek gyűjteménye Dürer, Marc Antonio, Rembrandt s mások szép példányait őrzi.

Mindazáltal e képtár feltűnő hiányát képezte, hogy a renaissance előtti korszak alig volt benne képviselve. Ezen hiányon jelentékenyen segített *Ipolyi Arnold* beszterczebányai püspök, ki mint egri kanonok (1872.) nagy költséggel és tervszerűen gyűjtött praerafaelita képgyűjteményének *hatvan* legbecsesebb (részben Crowe és Cavalcaselle műtörténetében ismertetett) darabját az országos képtárnak ajándékozta. Ezek a festészet kifejlődését a bizanti technikától a XVI. századig Margaritone d'Arezzo, Giotto, Lippo Memmi, Cranach, Schauflein, Zeitbloon sat. műveiben tanulságosan tüntetik elő. Legbecsesebb darabja Giottótól egy alfresco falfestményrészlet az assisii templomból, mely Ramboux gyűjteményéből került ide.

A múlt évben *Esztergomban* Simor János bibornok-primás áldozatkészsége régibb és újabb festők műveiből jelen-tékeny képtárt létesített, mely folytonosan gyarapodik.

Könyvtárakat nagyszámban bír az ország; muzeumok, tudományos társulatok és tanintézetek mellett, püspöki székhelyeken, kolostorokban és főuri palotákban. Egy részök a XVI. századig vezethető vissza; de legnagyobb részben a múlt században jöttek létre.

A M. Nemzeti Muzeum könyvtárának kötetszáma meghaladja a kétszázezeret. Közel másfél százezer kötetet számít a budapesti egyetem könyvtára. A százezer kötetet megközelítik: a M. Akadémia, az esztergomi érsekség és a sz. Mártonhegyi Benedek-rendű főapátság könyvtárai. És harmincz könyvtárt sorolhatnánk fel, melyeknek kötetszáma 20—60,000 között váltakozik.

Miként az ösnyomtatványok között nagyszámban találtnak olyanok, melyeket a külföldi bibliographia nem ismer, úgy a kéziratok is Európa több országainak történetére sok új anyagot tartalmaznak.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráról szólva kiemeltük, mily nagy arányokban szaporodik évről évre az olvasók száma. Ezt más könyvtárak kimutatásai is hirdetik. Így a budapesti egyetemi könyvtárt (a régi helyiségben) 1874. ápril—1875. márczius 9½ hónap alatt 15,972 olvasó használta; ellenben ugyancsak 9½ hónap alatt (az új helyiségben) 1876. ápril—1877. márcziusig 38,011 olvasó fordult meg.

Nem kevésbbé számosak és becsesek az országban található *levéltárak*. A régi királyi levéltár 1526-ban elpusztult. Azóta az uralkodók Bécsben bírták székhelyöket, és az ottani udvari levéltár jelentékeny magyar osztálylyal bír. A magyar országos főhatóságok (udvari cancellária, helytartótanács, erdélyi főkormányshé, magyar és erdélyi kamarák sat.) levéltárai Budapesten őriztetnek és itt 1875-ben *országos levéltárrá* egyesítették, melynek a levéltári tudomány mai igényei

szerint való rendezése most van folyamatban. Az anyag mennyisége és történeti értékére nézve egyaránt jelentékeny. A mohácsi vést megelőző korból (1109—1526) ugyan csak mintegy 24,000 oklevelet bír; de a mohácsi vést követő korszakból az iratdarabok számát 12 millióra teszik. A levéltár tiszti személyzete 18 személyből áll; dotatiója 1877-re 27,073 forint.

Az ország nyugati részén és a felvidéken létező városok (Pozsony, Soprony, Bártfa, Kassa sat.), az érsekségek, püspökök, ségek, káptalanok és kolostorok (főleg Esztergom, Veszprém-Győr, Pannonhalma — ez utóbbi sz. Istvánnak az 1000-ik évből való eredeti alapítólevelét őrzi —) végre egyes családok (Eszterházyak, Pálffyak, Erdődyek sat.) levéltárai a XI-ik századig elnyúló oklevélkincseket bírnak, és leginkább a XIV. századtól kezdve dús anyagot rejtenek. Mindezen levéltárak nyitva állanak a történetbúvár előtt; kiaknázásuk és értékesítésök körül élénk tevékenység mutatkozik.

V.

A tanintézetek, tudományos társulatok és gyűjtemények tekintetében mutatkozó emelkedés az irodalmi termelés és az olvasóközönség szaporodására is visszahat.

Nem lehet e helyen feladatunk a hazai irodalom mai állásának akár csak vázlatos ismertetésébe bocsátkozni. Meg fog ez történni minden szakra nézve illetékes szakférfiak által. Itt csak azon eredményekkel kívánok foglalkozni, melyek számokban fejezhetők ki, és az ország kultúrai életére világot vetnek.

Mióta a nemzeti szellem felébredése a latin nyelv bilincseit lerázta: a magyar nyelv uralkodó állást foglal el az irodalomban; a többi hazai nyelveken megjelenő munkáknak és időszaki közlönyöknek száma aránytalanul csekély. *)

*) *Itt kell Magyarország különböző nemzetiségeinek számarányát feltüntetnünk; előrebecsátva, hogy az 1870-dik évi népszámlálás e tekintetben biztos eredményeket nem nyújt, és a magyar statisztikusok egymástól több tekintetben eltérnek. A közép utat követi számításában Dr. Konek (1868.) Szerinte a magyar korona területének 15.417,327 lakosa közül*

magyar	6.176,612	vagy 40.1%
román	2.608,120	» 16.9 »
szerb-horvát	2.389,985	» 15.5 »
német	1.898,202	» 12.3 »
tót	1.835,334	» 11.9 »
ruthén	469,420	» 3. »
különfélek	448,654	» 0.3 »

Míg 1831-ben csak 184, — 1853-ban 336 — és 1874-ben 946 magyar munka jelent meg, — 1876-ban a magyar bibliographiai folyóirat már 1170 magyar munkát sorol fel. Ezekből

a szépirodalomra	159
a történelem és földrajzra	138
a jog- és államtudományra	132
a természet-, mennyiség- és gazdasági tudományokra	79

esik ; stb.

A 1170 magyar munka mellett fel van sorolva :

134 német munka,

34 tót »

75 egyéb nyelveken kiadott munka.

Érdekes az »Österreichische Buchhändler Correspondenz« által az 1876-ik évben felsorolt munkák számaránya. E szerint az osztrák-magyar birodalomban megjelent :

2059 német munka,

991 magyar »

941 szláv »

472 más nyelvű »

Ezen számok jelentőségének megértésére ki kell emelnünk, hogy a magyar elem az osztrák-magyar birodalom lakosságának 17%-át ; ellenben a szláv elem 43%-át teszi.

Habár az oly munkák, melyek a tudományt előre viszik, nem nagy számban látnak napvilágot, és aránylag csekély közönségre számíthatnak ; az alaposabb tanulmányok iránti érzékre mutat az, hogy az Akadémia és a Természettudományi társulat könyvkiadó vállalatai, melyekben (mint említettük) kitűnő külföldi tudományos munkák magyar fordításban bocsáttatnak közre, mintegy *másfélezer* állandó előfizetővel dicsekednek.

Egyrésről a szellemi táplálék szükségérzetének nagymérvű terjedését, másfelől a magyar nyelv és nemzetiség állását

a többi nemzetiségek irányában, világosan állítja elénk a *hírlapok statistikája*.

Az első magyar nyelvű hírlap 1780. január 1-én Pozsonyban indult meg. 1830-ban 10 jelent meg. E szám az 1848/9-iki szabadságharcz idejében 80-ra emelkedett; de a szabadságharcz elnyomtatása után, 1850 elején, a beállott reactió küszöbén, 9-re szállott le. 1867-ben, az alkotmány visszaállítása után, a körülmények sajátszerű találkozása folytán, ismét 80 magyar hírlap jelent meg, a mely szám folytonosan és nagy arányokban szaporodott. 1877 elején már 268 magyar hírlap létezik; és pedig 128 a fővárosban, 139 a vidéken 71 helyen, és egy külföldön (Bukarestben). A 268 hírlapból 17 politikai napilap, 25 egyházi és iskolai lap, 53 szaklap és 53 folyóirat.

A 268 magyar hírlap mellett az ország többi nyelvein együttvéve 146 hírlap jelen meg; és pedig 85 német, 42 szláv, 13 román, 4 olasz, 1—1 héber és franczia nyelven. Míg ekként Magyarországon a hírlapok száma 412-re megy, ez a nagy Oroszországban 1877 elején csak 377-re ment.

A hírlapok és folyóiratok közönségéről, illetőleg a posta útján szétküldött példányok számáról, a m. k. posta-igazgatóság szívesességéből, következő adatokat közölhetjük. 1875-ben szétküldetett:

<i>magyar</i>	hírlap és folyóirat	11.087,825	darab
<i>német</i>	» » »	5.926,911	»
<i>egyéb nyelvű</i>	» » »	1.949,797	»
<i>összesen</i>	» » »	<u>18.964.533.</u>	»

És pedig *politikai* hírlap:

<i>magyar</i>		6.976,960	»
<i>német</i>		5.460,146	»
<i>egyéb nyelvű</i>		1.385,030	»
<i>összesen</i>		<u>13.822,126.</u>	»

Szépirodalmi és szakfolyóiratok :

<i>magyar</i>	3.822,291	darab
<i>német</i>	387,813	»
<i>egyéb nyelvű</i>	536,474	»
<i>összesen</i>	<u>4.746,578.</u>	»

Megemlítendő még, hogy 1875-ben az osztrák területről 7.077,772; a külföldről pedig 766.802 darab hírlap és folyóirat jött Magyarországra.

VI.

Minden időben és minden népnél a magasabb műveltség a *művészetek* virágzásával karöltve járt. Ez pedig az egyház, az állam és magánosok összemunkáló pártolásától feltételeztetik.

Hazánkban ezen feltételek csak igen korlátozott mértékben voltak meg ; azért a művészeti élet nem állhat a fejlettség magas fokán. És habár például geniális festészekben jelenleg feltűnően gazdagok vagyunk, nagyrészt külföldön kénytelenek megtelepedni ; többen közülök Párisban nagy hírt élveznek, hárman a müncheni képzőművészeti akadémiánál tanszékeket foglalnak el.

Mindazáltal 1867 óta a kormány nem feledkezett meg e tekintetben sem kötelességéről. Országos képzőművészeti tanács alakíttatott, a képzőművészetek képviselőiből, műértőkből és pártolókból, mely hivatva van a kormányt tanácsával támogatni, az észlelt hiányokra figyelmeztetni, és javaslataival azoknak orvoslását előmozdítani. Ennek ajánlatára tehetséges ifjak kiképzetésök végett külföldre küldetnek ; szobrászok és festészek megbízásokat kapnak. E czélokra a költségvetésben évenként 15,000 forint vétetik fel. Azon művek mellett, melyek ily módon a Múzeum kép- és szobortárát szaporítják, ki kell még emelnünk azon, a magyar művelődéstörténet főbb momentu-

mait előtűntető falfestményeket, melyekkel a M. Nemzeti Múzeum díszlépcsőházát (1874—6) ékesítették; míg ugyanakkor az egyetemi könyvtár és az új budapesti gymnasium dísztermei is frescókkal láttattak el. Az egyik budapesti templom számára ablakfestmények készültek. Az 1867—1876 évi időközben festészeti és szobrászati czélokra az országos pénztárból 162,342 frt fordítottatott. E mellett az egyetemi nyomdában albertotypicus műhely rendeztetett be. Az országos minta-rajztanodában a fametszet számára tanszék állíttatott fel, és annak tanára több éven át Páris és London legjelentékenyebb műintézeteiben képeztetett ki.

De e téren, az Eszterházy-képtár megvásárlása mellett, főleg az *országos mintarajztanoda* felállítása (1871) a legnagyobb horderejű tény. Ez ugyanis hivatva van egy képzőművészeti akadémiát pótolni. Feladataihoz tartozik: alapos készültséget nyújtani a képzőművészetek több ágában; a magasabb műipar meghonosítását szakoktatás útján előmozdítani; végre rajztanárokat kiképezni. Az 1875/6-iki tanévben 9 tanár működött itt, úgyszólván mindannyian hírneves festészek, szobrászok és építészek. A tanulók száma 119 volt, köztök 12 nő. Az intézet számára, a tanulmányi alap költségén, az új sugárúton, florenczi renaissance stylben díszes épület emeltetett. (1876.)

A művészeti czélok előmozdítására *társulati uton* is nem csekély tevékenységet fejtenek ki. Már 1839-ben alakult a *műegylet*, mely egyrészt tárlatok rendezése, jó képek és más műdarabok kisorsolása és tagjai közt műlapok kiosztása által a művészet iránt fogékonyságot ébreszteni kívánt, másrészt képek vásárlása által a hazai művészeket támogatta és tevékenységre ösztönözte. A pártolás, melyet a közönségnél talált, időközönként igen jelentékeny vala; voltak esztendőik, midőn a műegylet festmények vásárlására közel 30,000 frtot fordíthatott.

Mellette 1861-ben jött létre a *magyar képzőművészeti társulat*, mely feladataul tűzte ki magának képzőművészeti tanintézetet állítani fel, művészeket külföldre utaztatni, pályadíjakat tűzni ki, tárlatokat rendezni stb. Bevételei 1869-ben már 28,176 frtra emelkedtek, és 8 év alatt művek vásárlására 72,705 frtot fordított. Ezen intézet a műegyletnek 1869-ben történt beolvadása óta még nagyobb eredményeket mutat fel. 1876-ban volt 67 pártfogó tagja (legkevesebb 1000 forintnyi alapítvánnyal), 185 alapító tagja (200 forinttal) és 850 részvényes tagja (10 forint évi díjjal). A társulat vagyona 278,607 forintra emelkedett. A műkiállítást 7944 személy látogatta.

Helyiségei 1876 végeig az Akadémia palotájában voltak. De már néhány év előtt élénk mozgalom indult meg egy *művészház* létesítésére. A kedvezőtlen időviszonyok daczára, a közönségnek műlelkesezése folytán, közadakozásokból begyűlt mintegy 250,000 forint és már néhány hónap múlva meg fog nyittatni az új sugárúton ama díszes palota, mely a hazai művészet termelvényeinek méltó kiállítási helyül fog szolgálni, és egyúttal a hazai művészeti élet központját képezendi.

Megemlítendő még, hogy jelenleg az ország három nagy férfának: *Széchenyi Istvánnak*, br. *Eötvös Józsefnek* és *Petőfi-nek* a főváros köztérein felállítandó szobraik vannak munkában, melyekre a nemzeti kegyelet közadakozás útján közel 200,000 forintot hozott össze; míg a Deák-mausoleumnak, melyre most folynak az adakozások, kivitelére is közelebb kerül a sor.

Végre kiemeljük, hogy az 1873-ik évi bécsi világkiállításán Magyarországot 51 művész (42 festő, 7 szobrász, 2 rézmetsző) 155 műczikkkel képviselte, s ezek közül 17 nyerte el a művészeti érmet.

A *zeneoktatást* hazánkban legújabb időkig kizárólag magán-egyesületek karolták fel. Az 1841-ben egyleti úton létesült

pesti nemzeti zenedét illeti meg az úttörés dicsősége. Jóllehet törzsvagyona alig érte el az 50,000 forintot és évi jövedelme 6000 forintot, képes volt áldozatkész tanárok vezetése alatt számos tanulónak oktatást nyújtani a zene minden fájában. 1871 óta az országgyűlés évenként 2500 forinttal segélyezi. Ezen évben 12 zenetanár vezetése alatt 217 tanulója volt.

A *budai zeneiskola* szintén ily magán vállalat, mely évi 1200 frtnyi segélyben részesül.

1864-ben a nemzeti színház mellett *színi tanoda* állíttatott fel, oly czélból, hogy a nemzeti színház számára úgy az operai, mint a drámai szakmában színészeket és színésznőket képezzen. A drámai tanfolyam három, az operai négy évre határoztatott. Az intézet szükségletei fedezésére évenként 15,000 frt átalány vétetik fel a költségvetésbe. Az 1875/6-iki tanév végén hét tanár vezetése alatt a drámai szakmában 24, az operai szakban 29 növendék volt.

Ez intézetek mellett, régóta terveztetett egy *országos zeneakadémia* létesítése, a mi csak 1875 végén történhetett meg. Feladata: a zeneművészet magasabb tudományi s gyakorlati ágainak rendszeres tanítása és ápolása, kapcsolatban a magyar zene elméleti és tudományos oktatásával. Költségeire egyelőre 14,790 forint van előirányozva. A kormány szerencsés volt az intézet elnökéül nagy hazánkfíát *Liszt Ferenczet* nyerni meg, ki több külföldi tehetséget is vonz az intézetbe.

Megemlítendő még, hogy az 1868: XXXVIII. t. cz. a nép- és polgári iskolákban az éneket, a tanítóképezdéekben pedig az éneket és zenét a köteles tantárgyak közé sorozta. A kormány az énektanításra, zongora- és orgona-tanításra szakférfiak által vezérkönyveket készíttetett; a régi magyar zene emlékeinek és a magyar nép dallamainak egybegyűjtésére segélyösszegeket

utalványozott; végre évenként 2500 forintot szokott tehetséges növendékek részére utazási ösztöndíjakul adományozni.

A magyar nemzeti színház története, nemzeti mozgalmaink történetének egy érdekes fejezete. Hosszú küzdelmek és nehéz vajúdas után, 1837 augusztus 22-én az első magyar állandó színház, mint egy részvénytársaság tulajdona jött létre. Az 1840-dik évi országgyűlés megváltván azt, és fentartására a nemesség által fizetendő. 400,000 ezüst forintot szavazván meg, *nemzeti színházzá* emelte, és egy országos választmány főfelügyelete alá helyezte. Az első években a német irodalom középi szerűségei uralkodtak a színpadon. De csakhamar virágzó és termékeny drámai irodalom fejlődött ki, határozott nemzeti iránynyal, melyet az opera, sőt a ballet terén is érvényesített; míg az intézet a világirodalom és a dalmű nemesebb ízlésű alkotásait mindig sietett, és rendszerint sikeresen tudott a magyar közönségnek bemutatni; távol tartva magától az ízlés és erkölcsrontó újabb termeléseket. Újabban, a népszínház megnyitása óta (1875. október), a népszínműveket mellözi; míg majd az épülő operaszínház megnyitása után egészen a drámának szentelheti magát.

Az intézet jelen állását feltűntetik az 1875/6-iki színház-évről szóló következő részletek. Összesen adatott:

	hazai darab		külföldi darab	
szomorújáték és dráma	14	32-szer	32	60-szor,
vígjáték	10	19-szer	26	40-szer,
népszínmű	16	30-szor	—	—
opera	4	14-szer	37	149-szer.

Az operák közül legtöbbször (18) *Verdi* »Ayda« került színre. *Mayerbeer* operái 22 estét foglaltak el. *Shakespeare* és *Molière* csak 12-öt. Legnagyobb bevételt adott *Thomas Mignon*-ja. (1864frt 10 kr.)

Magyar szerzőknek fizettetett előadási osztalék fejében 8016 frt; idegen szerzőknek 2291 frt.

Az előadó személyzet — mely a budai várszínházban is 92 estén előadásokat tartott — állott: a drámai szakban 41, a dalműnél 20 személyből. Ezekhez járúl 52 kardalnok és kardalnoknő; a zenekari személyzet 72 és a ballet-személyzet 34 tagja. Ezen személyzetnek fizetései és díjai 364,663 forintot vettek igénybe. A legmagasabban díjazott énekesnő és énekes 18,000, illetőleg 6000, a legmagasabban díjazott színésznő és színész 10,000, illetőleg 5000 forint fizetést élveztek. Vendégdíjakra 24,301 forint, a ruhatárra és diszítványokra 43,366 forint fordított. Az összes kiadás 575,020 forintot tesz.

A bevétel 575,492 forintra ment. Ebből a napi brutto bevétel 172,130 és a bérletek 67,236 forintot eredményeztek. Az udvartartási javadalomból 163,000 forint segélyt nyert az intézet, az országgyűlés pedig 39,000 forintot szavazott meg a többi a színház alapja fedezte. A nemzeti színház régi épülete 1874—5-ben jelentékeny belső és külső átalakuláson ment át, és nagy bérház kapcsoltatott hozzá. Az építés 600,000 forintot vett igénybe.

1875. október 15-én nyitattott meg a második budapesti magyar színház, a *népszínház*. A fényes épület létesítésére a város egy tér eladásából befolyt 500,000 forintot ajánlott fel; e mellett adakozásokból mintegy 35,000 forint gyűlt össze. A telek, az építés és felszerelés költségei 726,000 forintra mentek. A színházban van 1375 ülő- és mintegy 1000 ember számára állóhely.

Az első esztendőben előadatott:

népszinmű:	134	estén	15	eredeti	4	idegen
operette:	114	»	1	»	9	»
opera, bohózat, látványosság stb.	99	»	6	»	19	»

Az eredeti magyar népszínművek közül legnagyobb érdek lödést keltett fel egy nemrég elhunyt ifjú írónak : *Tóth Edének* »Falu rossza« című műve, mely 34-szer adatott. A tantiémek címén hazai szerzők 18,568, idegenek 3454 forintot kaptak. A színház összes személyzete 240 egyénből áll, köztük 11 énekes és énekesnő, 13 szavaló színész és színésznő.

A színház látogatottságát kitünteti az, hogy a napi bevételből átlag egy előadásra 701 frt 33 kr. esett. A legnagyobb jövedelem 1876. április 12-ére esik, midőn, tízszeresen felemelt helyárak mellett, Patti Adelina a »Sevillai borbély«-ban fellépett, vagyis 12,700 frt. A bérletből egy éven át 11.850 frt folyt be.

Ugyancsak 1875-ben kezdetett meg az *operaház* építése az új sugárúton, a melynek építése és felszerelése körülbelől 3 millió forintot fog igénybe venni. Fedezetül szolgál a sugárúti építkező vállalat által a célra fizetendő 250,000 frt; és a királyi civillistából évenként megajánlott 300,000. Az épületnek 1879-ben kell elkészülni.

A fővároson kívül *állandó* magyar színházak vannak : Kolozsvárt, Debreczenben, Aradon, Pécsen, Szegeden, Székesfehérvárt és Temesváron; állandó színházi épületek még több más helyen is. Mintegy hatvan magyar vándorszínész társaság tart az ország kisebb városaiban előadásokat.

Állandó német színház van : Budapesten (kettő), Pozsonyban, Sopronyban, Temesvárt, Nagy-Szebenben és Brassóban.

Új-Vidéken szerb, és Nagy-Szebenben román színház áll fenn.

Végére érve vázlatos ismertetéseinknek, az ítélet lehozását az elfogulatlan olvasóra bízhatjuk.

Mindazáltal el kell távoztatni magunktól annak látszatát is, mintha megfeszített tevékenységünkben és az elért eredményekben elbizakodnánk ; mintha azt hinnők, hogy a felettünk századokon át uralkodó mostoha sors következményeit néhány esztendő alatt elenyésztettük ; mintha oly véleményben volnánk, hogy a nyugat szerencsésebb cultur-államainak színvonalát immár elértük.

A kép, melyet az olvasó elé állítánk, nem szűkölködik árnyoldalakban sem. Szembetűnők ezek, és a hazafiúi lelkesedés nem fog soha fátyolt borítani fölējök. Soknak csak imént hintettük el magvát ; sok mint gyenge csemete, alig vert gyökeret, és lehet, a kedvezőtlen talajban el fog senyvedni, vagy a bekövetkező zivatarok ki fogják tépni.

Azonban mégis, mindennek daczára, feljogosítva érezzük magunkat arra a reményre, hogy nem fogják kétségbevonni cultur-képességünket ; nem fogják megtagadni az elismerést, legalább az áldozatkész buzgalomtól, melylyel a nemzet minden tényezője vállvetve működik közre a század nagy cultúrai feladatainak megoldásában.

FÜGGELÉK.

A Magyar Tudományos Akadémia.*)

Egy magyar tudós társaság fellállításának eszméje a múlt század utolsó negyedében merült fel, mint az ébredező nemzeti szellem egyik tüneménye. *Bessenyei György* hirdette azt mint nemzetiségünk és művelődésünk egyik követelményét. Majd *Révai Miklós* élénk tevékenységet indított meg annak való-sítása érdekében. Az 1790°/1-ik évi országgyűlés is felkarolta az ügyet, és azon országos tárgyak közé sorozta, melyeknek meg-vitatására a tanügyi bizottságot küldötte ki. De a bizottság mun-kálatainak nem volt eredménye. És így az Akadémia ügye hosszú időre el volt temetve. Csak az irodalom férfiai foglal-koztak vele folytonosan, mint a nemzet nagy életkérdésével.

Végre az 1825-ik évi országgyűlésen lépett az a valósulás terére; midőn a november 3-iki kerületi ülésen, gróf *Szécheny-i István*, a nemzeti nyelv ügyében történt lelkes felszólalások hatása alatt, a felállítandó magyar tudós társaság céljaira ura-dalmainak egy évi jövedelmét ajánlotta fel. (60,000 frt.) Példá-ját az ország rendjeinek soraiból számosan követték. Midőn az országgyűlés XI. cikkében »a honi nyelv kimívelésére felállí-tandó tudós társaságot« törvénybe iktatta, az ajánlatok összege

*) *Greguss Ágostnak* a „Literarische Berichte“ első füzetében megjelent cikke nyomán.

250,200 p. forintra ment, a melyhez a gróf Teleki József által felajánlott gazdag könyvtár járult.

A főherczeg-nádor elnöklete alatt országos küldöttség dolgozta ki az intézet alapszabályait, mire ez 1830. november 17-én tényleg megalakult. Feladatául első sorban a magyar nyelvnek tudományos művelése, azután a tudománynak magyar nyelven való fejlesztése és terjesztése volt kitűzve. Csakhamar minden irányban nagy tevékenységet kezdett kifejteni. Nyelv-tani munkákat, szótárakat adott ki, a nyelvemlékek gyűjtését és kiadását indította meg; számos szépirodalmi, különösen drámai, és tudományos munkákat bocsátott közre, részint eredetieket, részint a külföldi irodalmak jeles termékeinek magyar fordításait. Pályakérdéseket tűzött ki, tudományos utazásokat tett lehetővé.

A mi a *magyar tudós társaság* szervezetét illeti, az eredetileg hat (nyelvtudományi, széptudományi, bölcsészeti, jogtudományi és természettudományi) osztályból állott. De csak 1844-ben, Toldy Ferencz indítványára, nyertek az osztályok nagyobb önállóságot, és ezóta kezdettek heti üléseiken tudományos előadásokat tartani.

Ezen ülések, és általán az intézet tevékenysége 1850-ben sem szűntek meg; de a nagygyűlések tartását és a tagválasztásokat a kormány csak 1858-ban engedte meg, a mikor az Akadémia megritkult sorait kiegészítette, a visszatartott jutalmakat kiosztotta, és ünnepélyes ülését az ország minden részeiből érkezett küldöttségek jelenlétében, elnökének gróf Dezsewffy Emílnak lelkes beszéde, nemzeti ünnepélylyé avatta.

A nemzet ezóta mind nagyobb részvétet tanúsított ez intézet iránt, melyet csakhamar a hazafias áldozatkészség nagy ténye által tüntetett ki. Hogy első tudományos intézetének, mely ekkorig bérház szűk helyiségeiben kényszerült megvo-

nulni, méltó palotát emeljen, közadakozás útján néhány év alatt közel egy millió forintot adakozott. És a Stüler berlini építész tervei szerint épített fényes palota 1865. végén már befogadhatta az Akadémiát.

Ennek szervezete 1869-ben lényeges átalakításon ment át. Új alapszabályok készültek, melyek jelenleg is érvényben vannak.

Az intézetnek élén áll két elnök, kiket az Akadémia igazgató, tiszteleti és rendes tagjai három évre választanak, és a király megerősít. Az igazgatótanács 24 tagból áll, kik közül 12-öt maga választ az ország kitünőségeinek sorából, 12-öt pedig az Akadémia saját tagjai köréből.

Az igazgatótanács egyébkint csak az Akadémia pénzügyei felett intézkedik, vagyonáról gondoskodik, költségvetését állapítja meg, stb.

Az Akadémia 24 tiszteleti, 60 rendes tagot számít; a levelező és külföldi tagok száma nincs meghatározva. Mindezen tagok három osztályba vannak sorozva: az első a nyelv- és széptudományi, a második a társadalmi tudományoké, a harmadik a természet- és mennyiségtudományi. Mindegyik évenként kilencz ülést tart, tudományos felolvasásokkal; ugyanannyi összes ülés tartatik, a mely utóbbiakon az egész Akadémiát illető tudományos ügyek tárgyaltnak, és az elhunyt tagok felett emlékbeszédek tartatnak.

Évenként májusban nagygyűlés tartatik, a melyen a tagok és akadémiai tisztviselők választatnak.

Az Akadémia rendes kiadványai: az *Évkönyvek*, melyekből 14 kötet jelent meg; az *Értekezések*, melyek során az üléseken felolvasott dolgozatok külön füzetekben látnak napvilágot; és az *Értesítő*, mely az ülések jegyzőkönyveit közli.

De az Akadémia tudományos munkásságának súlypontja a *bizottságokban* fekszik. Ezek a következők :

1. A *nyelvtudományi bizottság*, a magyar nyelv és a vele rokon altai nyelvek művelésére úgy szintén a nyelvemlékek és költészeti maradványok kiadására van hivatva. Az általa kiadott »Nyelvtudományi közlemények«-ből 13 kötet jelent meg ekkoráig. 1874-ben indította meg a »Nyelvemléktárt« és közelebb a »Régi magyar költők tárát.« Több jelentékeny önálló munkát is bocsátott közre. »A magyar nyelv szótára« hat kötetben, 1874-ben fejeztetett be.

2. A *történelmi bizottság* feladata a magyar történelem kútjöfinek felkeresése, gyűjtése és kiadása. Tagjai és megbízottjai által a hazai és külföldi levéltárakból dús anyagkészletet gyűjtött egybe. Kiadványai között főhelyet foglalnak el a »Magyar Történelmi emlékek.« Ezek négy osztályból állanak : Okmánytárak, Írók, Országgyűlési Emlékek és Diplomaciai Emlékek. Ezekből ekkorig 69 kötet jelent meg. Ezekhez járulnak a »Török-magyar kori történeti emlékek« 9 és a II. Rákóczi Ferencz levéltára« 6 kötetben. A »Történelmi Tár« kisebb közleményeket tartalmaz ; ekkorig 24 kötet jelent meg.

3. A *archaeologiai bizottság* háromféle vállalatot ad ki : »Magyarország régészeti emlékei«, »Archeologiai közlemények« és az »Archaeologiai Értesítő« ; együttvéve 23 kötetben.

4. A *nemzetgazdasági bizottság* »Közlemények« czíme alatt 14 kötetre terjedő gyűjteményt adott ki. Jelenleg havi folyóiratot indított meg.

5. A *mathematikai és természettudományi bizottság*, »Közleményei«-ből 13 kötet jelent meg.

6. A *könyvkiadó bizottság* (1875. óta) a nagy művelt közönség igényeihez alkalmazott eredeti és fordított munkákat

bocsát közre, három (történelmi, irodalmi és jogtudományi) sorozatban. Ekkoráig 18 kötet jelent meg.

Megemlítendők végül a nagyszámú jutalmak, melyeket az Akadémia pályakérdésekre kitűz.

Ezek közül 16 egyes irodalom pártolók alapítványai. Az Akadémia maga évenként 200 aranyból álló díjjal jutalmazza felváltva az egyes tudományszakokból hat évi időközben megjelent legkitünőbb munkákat.

Az Akadémia vagyona 1876. végén 1.774,993 forintot képviselt, a melyből 1.068,117 forint a palotára és bérházra esik

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az Athenaeum könyvkiadó-hivatalában

(Budapesten, barátok-tere, Athenaeum-épület)

s általa Magyarország minden hiteles könyvkereskedésében kapható :

- A magyar birodalom **Alaptörvényei**. Az eredeti deák szöveg mellé vetett magyar fordítással, jogtani segédkönyvül kiadta Toldy Ferencz. Második javított kiadás; ára füzve 1 frt 20 kr.
Angol vászonba kötve 1 frt 70 kr.
- Ballagi Károly és Király Pál. Egyetemes földrajz**, tekintettel az országok természet, politikai és társadalmi, ipari, kereskedelmi, közlekedési és közművelődési viszonyaira. Szótárszerű tárgymutatóval ellátott földirati kézikönyv, újságolvasók, kereskedők, iparosok, gazdák és általában a művelt magyar közönség számára. Két kötet 6 frt.
- Bardócz Lajos, dr. A felfedezések és találmányok története**. Különös tekintettel a gőz és villanyosság alkalmazására és a fényképirás kifejtesére. A magyar tudományos Akadémia által a magyar Hölgyek díjával koszoruzott pályamű. 57 fámetszvényvel 2 frt 50 kr.
- Baudrillart Henrik. A politikai gazdaság** kézikönyve. A francia eredeti után kidolgozta Keleti Károly. 2 frt 50 kr.
- A Bécsi márcziusi napok 1848-ban**. A magyarországi viszonyok befolyásával kapcsolatban. Reschauer Armin s több kútfő után összeállította Szabó Richard 1 frt 20 kr.
- Bethlen Miklós gróf Történeti emlékiratai**. Francziából Toldy István. Két rész egy kötetben 2 frt.
- Beöthy Leó. A bankügy elmélete**. Különös tekintettel a jegybankkérdésre és hazai viszonyainkra. — A pesti hazai első takarékpénztár által jutalmazott mű. 4 frt.
- Boccardo Jeromos. A föld és fokozatos meghódítása**. A földrajz és kereskedelem története, huszonegy előadásban. Olasz eredetiből a szerző beleegyezésével magyarra fordította Dunyov István ezredes 2 fr 50 kr.
- Böhm Lénárt. Dél-Magyarország vagy az ugynevezett Bánság külön történelme**. Két nagy kötet 4 frt.
- Boncz Ferencz. A magyar közigazgatási törvénytudomány kézikönyve**. A törvényhozás legújabb állása szerint. 3 kötet 7 frt.
- Carey Henrik C**, a nagy hírű amerikai **nemzetgazdász**nak a new-yorki statisztikai társulat előtt 1865-ik évi decemberben tartott előadása. Közli egyik magyarországi tisztelője 20 kr.
- Csillag Gyula. A régi magyar alkotmány és az 1848-ki és 1867-ki évek közjogi alkotásai** 1 frt 20 kr.
- Döntvények gyűjteménye**. A magy. kit. curia semmitőszéki és legfőbb ítélőszéki osztályainak az 1876. évben hozott elvi jelentőségű határozatai. Szerkeszté többek közreműködésével: Dr. Fayer László. Első kötet 1 frt.
- Igazságügyi rendeletek tára**. Az 1875. évi igazságügyi rendeletek. Szerkeszté Dr. Fayer László. (Új folyam.) Első kötet 50 kr.
- Ribáry Ferencz. A Claudiusok története**. I. kötet. Tiberius kora 1 frt 50 kr.
- Zlinszky Imre. A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban**, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra. A magy. tudományos akadémia által a Sztrókay-díjjal koszoruzott pályamunka 4 frt 50 kr.
- Zlinszky Imre. A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés**. A magy. tudományos akadémia által Sztrókay-díjjal koszoruzott pályamunka. 3 frt 50 kr.

OSZK

UNIVERSITY OF ZAGREB